

Bedrijven en hun erfgoed. Een amoureuze relatie?

Het aantal privébedrijven dat in Vlaanderen over een eigen historisch museum beschikt is quasi nihil. Nochtans zijn er vele tientallen, zo niet honderden grote én kleine bedrijven die een schat aan industrieel-archeologische relictten in huis hebben: historische archiefdocumenten, oude machines en handwerktuigen, antieke artefacten, ... Op het eerste gezicht lijken ondernemerschap en erfgoedwerking dus moeilijk met elkaar te combineren. Maar wie goed zoekt, vindt toch enkele witte raven die er in slagen om goede bedrijfsresultaten te combineren met een actief en publieksvriendelijk erfgoedbeleid. Het lijkt me alvast interessant om enkele van deze voorbeeldbedrijven van naderbij te bekijken en 'ns te bekijken wat ze in huis hebben, wat hen drijft en – *last but not least* – met welke pijnpunten ze geconfronteerd worden.

Een veelheid aan bedrijfserfgoed

Het erfgoed dat door een bedrijf geproduceerd wordt kan velerlei vormen aannemen. Vooreerst zijn er de gebouwen en terreinen die we gemakshalve catalogeren onder de noemer onroerend erfgoed. Daarnaast kan een bedrijf ook over een aanzienlijke hoeveelheid archiefmateriaal, handwerktuigen, machines en zelfs een gespecialiseerde vakbibliotheek beschikken. Samen met de geproduceerde goederen maakt dit deel uit van het roerend bedrijfserfgoed. Tot slot mogen we ook het immaterieel erfgoed niet vergeten. Persoonlijke verhalen en technische *knowhow* van directie en personeel vormen de hoofdmoot van dit moeilijk te conserveren materiaal. Van bovengenoemde variaties is het onroerend erfgoed veruit het gemakkelijkst te registreren en te beschermen. De online databank van het Vlaamse agentschap voor Onroerend Erfgoed maakt dan ook melding van vele honderden “*economische gebouwen en structuren*” die vanaf de straatkant te zien zijn.ⁱ Veel moeilijker is het om achter deze façades te kijken en te prospecteren of er misschien ook daar verborgen schatten opgebaard liggen. Op enkele provinciale archiefgidsen na, bestaan er quasi geen studies die aandacht besteden aan het archivalisch erfgoed dat onze ondernemingen in huis hebben.ⁱⁱ En wat het overige *in situ* bedrijfserfgoed betreft, daarvoor moeten de eerste initiatieven tot algemene registratie nog genomen worden.ⁱⁱⁱ

De witte raven. Wie zijn ze?

Tijdens de voorbereiding van een presentatie op de ETWIE-ontmoetingsdag op 7 december 2013, contacteerde ik een twintigtal bedrijven waarvan ik wist of vermoedde dat ze over historisch waardevolle stukken beschikten. Dit resulteerde uiteindelijk in een lijst van dertien witte raven die - elk op hun manier - aandacht besteden aan hun verleden en historisch patrimonium:

Witte raven	Nestplaats
Alcatel-Lucent	Antwerpen
Juweliershuis Anthony	Antwerpen
Augustijns Keukens	Wuustwezel
Bocholter Brouwerijmuseum	Bocholt
Stokerij F.X. De Beukelaer	Antwerpen
Brouwerij De Halve Maan	Brugge

D'Ieteren Auto	Elsene
Impermo	Sint-Truiden
Katoen Natie	Antwerpen
Konhef	Antwerpen
Willy Naessens	Kluisbergen
Drukkerij Strobbe	Izegem
Stukwerkers Havenbedrijf	Gent

Als we deze ondernemingen van dichterbij bekijken, dan vallen meteen enkele kenmerken op. Vooreerst - en dat spreekt uiteraard voor zichzelf - gaat het bijna uitsluitend over bedrijven met een respectabele leeftijd. Koploper op dat gebied zijn de Stukwerkers die sinds de veertiende eeuw in de Gentse haven actief zijn met het laden en lossen van schepen. Naast enkele fraaie archiefdocumenten beschikken zij over een kleine collectie van antieke havenwerktuigen. Trots op haar rijke verleden, heeft de firma haar industrieel-archeologische relict in de inkomhal van het Stukwerkers-HQ opgesteld. Eveneens opvallend: tussen de witte raven zitten nogal wat familiebedrijven met een uitgesproken lokale verankering. Denken we hierbij o.a. aan de Katoen Natie, een ander havenbedrijf uit 1854 waarvan de touwtjes stevig in handen zijn van de familie Huts. Hoewel zij tegenwoordig actief is over de ganse wereld, blijft de Katoen Natie een uitgesproken Antwerps bedrijf dat haar historische *roods* koestert. Naast een uitgebreid archief, verzamelt zij sinds tien jaar allerhande tractoren, weegschalen en ander afgedankt havenaal.^{iv} Een ander familiebedrijf dat in 2018 honderd kaarsjes mag uitblazen, is de bekende tegelproducent Impermo uit Sint-Truiden. In het kader van deze jubileumviering heeft de familie Stultjens plannen om haar historische verzameling tegelpersen, -vormen en handscatalogi samen te brengen in een permanent bedrijfsmuseum.^v

Als we de lijst met witte raven overlopen, dan stellen we vast dat er verschillende bedrijven tussen zitten met een uitgesproken artisanal of ambachtelijk karakter. Vooral de producenten van geestrijke dranken zijn hier goed vertegenwoordigd. Een mooi voorbeeld hiervan is de stokerij van F.X. De Beukelaer, die sinds 1863 bekend staat voor de vervaardiging van haar kruidenlikeur Elixir d'Anvers. Naast een sfeervolle stookruimte, beschikt het bedrijf o.a. over een verzameling reclameaffiches uit de *Belle Epoque*. Samen met de flesjes worden ze tot op vandaag gekopieerd om de godendrank uit grootmoeders tijd te promoten. Een laatste constante uit de lijst - maar minder zichtbaar - is het feit dat alle opgesomde raven over voldoende ruimte beschikken om hun oude spulletjes te stockeren. Zonder voldoende opslagcapaciteit staat het bedrijfserfgoed de economische activiteiten in de weg en groeit de verleiding om tot een grote kuis over te gaan...

Wat drijft hen?

Velerlei redenen kunnen aan de basis liggen van een respectvol en actief erfgoedbeleid. Het bewaren van oude stukken gebeurt in de eerste plaats vanuit een gevoel van trots of bekommernis om het erfgoed van het eigen bedrijf of *métier*. Denken we hierbij onder meer aan de oprichting in 1979 van het Bocholter Brouwerijmuseum; een privé museum gefinancierd door de familiale brouwerij Martens. Concrete aanleiding hiertoe was de

dreigende afbraak van een oude brouwkuip die Jean Martens na aan het hart lag. Intussen is het museum – naar eigen zeggen – uitgegroeid tot het grootste brouwerijmuseum van Europa, aangekleed met authentiek brouwersalaam uit binnen- en buitenland.^{vi} Dat erfgoedzorg ook kan voortvloeien vanuit een persoonlijke hobby bewijst de West-Vlaamse bouwondernemer Willy Naessens. Gepassioneerd door paarden begon hij enkele decennia geleden met het aanleggen van zijn eigen stal. Samen hiermee startte hij met het verzamelen van oude koetsen, karren en ander rollend materiaal dat hij met veel zorg liet restaureren in hun oorspronkelijke staat. Momenteel staat deze collectie opgesteld in een magazijn te Kluisbergen, alwaar het onder begeleiding van een gids kan bezocht worden. Naast brouwerij Martens beschikt ook brouwerij De Halve Maan over een eigen bedrijfsmuseum.^{vii} Gelegen in het centrum van Brugge, ontvangt zij duizenden toeristen per jaar die er komen kijken en proeven van de wereldvermaarde bieren Brugse Zot en Straffe Hendrik. Door een taverne te koppelen aan haar brouwerij, slaagt De Halve Maan er in haar erfgoed een zekere commerciële betekenis te geven. Een win-winsituatie dus, waarbij niet alleen de verkoopcijfers er wel bij varen, maar ook het historisch patrimonium!

Erfgoed biedt niet enkel kansen tot marketing en reclame, maar kan ook gebruikt worden om zich een label toe te eigenen van authenticiteit, expertise en betrouwbaarheid. Een passend voorbeeld hiervan treffen we aan bij het Antwerpse Juweliershuis Anthony.^{viii} Actief sinds 1822, specialiseerde dit huis zich ondermeer in het taxeren van exclusieve juwelen. Anthony beschikt hiervoor over een rijke bibliotheek en archief, met talloze ontwerptekeningen en prijsopgaven van antieke sierraden. Om hun imago als betrouwbare en deskundige juweliers kracht bij te zetten, maken de huidige eigenaars dankbaar gebruik van het overgeleverde erfgoed van hun voorgangers. De oude archiefstukken en matrijzen die samen met de juwelen in de winkelvitruine worden opgesteld, stralen niet alleen vertrouwen uit, ze vormen ook op zichzelf een mooi esthetisch element. Eenzelfde decoratieve functie hebben de oude telefoontoestellen en dito centrales die het *atrium* van telecomgigant Alcatel-Lucent sieren. Halverwege de jaren 1980 nam deze firma het Antwerpse Bell Telephone Manufacturing Cy (°1882) over, waarna de historische archieven van “den Bell” overgebracht werden naar de Telecommunicatie Erfgoed Stichting (TELES) in Nederland. Alleen de oude telefoons en schakelkasten bleven in Antwerpen achter en zijn vandaag te bewonderen in het moderne Alcatel-Lucent-gebouw aan de Copernicuslaan nr. 50.

Aan de andere kant van de Antwerpse binnenstad zetelt een controleorganisme dat gespecialiseerd is in het nazicht van liften en hefwerktuigen: Konhef. Voor de opleiding van haar personeel beschikt deze vzw (°1932) over een prachtig opleidingscentrum met een massa didactisch materiaal. Grotendeels bestaat deze collectie uit allerlei types van liftkooien, -motoren en reminstallaties; en dit zowel moderne als antieke exemplaren. Daarnaast huisvest Konhef ook nog enkele andere industrieel-archeologische relicten, waaronder wat haven- en molenalaam. Erfgoed heeft hier niet alleen een culturele bestaansreden, maar wordt door de experts van Konhef dagelijks gebruikt om de technologie van toen te bestuderen. Een zevende reden die bedrijven ertoe aanzet om een bewust erfgoedbeleid te voeren, is het prestige dat een privémuseum kan uitstralen. Erfgoed fungeert dan als een soort visitekaartje dat bovengehaald wordt wanneer men nieuwe

klanten en collega's ontmoet. Een fraai voorbeeld hiervan treffen we in Elsene aan, waar de bekende autoverdelers D'Ieteren (°1805) over een prestigieus bedrijfsmuseum beschikt.^{ix} Fraaie paardenrijtuigen, bolides, archiefdocumenten en ander audiovisueel materiaal vertellen er het verhaal van twee eeuwen bedrijvigheid in de koets- en auto-industrie.

Enkele amoureuze perikelen...

Omdat hun focus nu eenmaal op de productie- en verkoopcijfers ligt, hebben de meeste ondernemers nauwelijks of geen oog voor hun historisch patrimonium. Erfgoedzorg behoort niet tot de *corebusiness* van een bedrijf. Daardoor wordt er dan ook nauwelijks geld voor vrijgemaakt.^x Bij sommigen leeft er bovendien nog altijd het vooroordeel dat erfgoed de vooruitgang in de weg staat. Daarom dat de meeste bedrijfsleiders instinctief opteren voor de meest eenvoudige – én vooral goedkoopste! – oplossing: de vuilcontainer. Soms is er dan een alerte ziel die enkele waardevolle objecten uit de container vist en mee naar huis neemt. Maar ook in zo'n geval is er sprake van een subjectieve selectie en gaat de oorspronkelijke context van de bewaarde stukken verloren. Bovendien belanden de objecten op die manier in een gesloten privé-circuit waarin het heel moeilijk is om ze te traceren en te raadplegen. Hetzelfde probleem stelt zich wanneer een ondernemer zijn bedrijf verkoopt. De grens tussen privé- en bedrijfsbezit is niet altijd even duidelijk te trekken, waardoor sommigen er niet voor terugschrikken om enkele persoonlijke souvenirs uit de bedrijfsactiva te lichten. Een voorbeeld hiervan zijn de prachtige natiewagens die momenteel tot de privécollectie behoren van Jan Augustijns.^{xi} Jarenlang werden zij gekoesterd door de Noord Natie, die op de Antwerpse Stadswaag over een mini natiemuseumje beschikte. Maar toen al haar aandeelhouders in 2000 werden uitgekocht, werden de oude gebouwen ontruimd en de historische collectie opgedoekt. Het bewaarde havenalaam (waaronder twee platte wagens en een *chenard-remork*) werd verkocht aan Jan Augustijns, die het met veel plezier in zijn volkskundemuseum opnam. Het grote aantal fusies van de voorbije decennia werkte het erfgoedbehoud niet in de hand, want bij elke overname gold het spreekwoord: "*Nieuwe bazen, nieuwe wetten!*"

Sommige ondernemers zijn wél bekommerd om het behoud van hun erfgoed, maar beschikken niet over het nodige kapitaal, vrije tijd, plaats en of vakkundigheid om het volgens de regels van de kunst te beheren. In dat geval opteren zij er soms voor om hun historisch patrimonium te schenken aan een publieke erfgoedbeheerder, zoals een museum of archiefdienst. Op die manier verwierf het Karrenmuseum te Essen een mooie collectie havenwerktuigen dankzij twee spontane schenkingen, respectievelijk van de Antwerpse goederenbehandelaars Valkeniersnatie (°1817) en Belgian Pakhoed (°1903).

Een laatste probleem dat we hier willen aanhalen, is de toenemende snelheid waarmee bedrijfsinstallaties worden vervangen en gemoderniseerd. Samen met de steeds groeiende afmetingen van de apparatuur of werktuigen, leidt dit verschijnsel tot een alsmaar groter probleem voor de meeste erfgoed-minnende bedrijven. Een typevoorbeeld hiervan vinden we o.a. terug in de Antwerpse haven. Eeuwenlang bestond het "*getuig*" van de naties uit primitieve weegtoestellen, steekwagentjes en andere kleine handwerktuigen. Maar na de Tweede Wereldoorlog zette de mechanisering zich in versneld tempo door. De kleine *pirrewitjes* van weleer werden vervangen door indrukwekkende *stackers* en *straddle carriers*;

de manueel aangedreven handkraantjes moesten plaats ruimen voor reusachtige *gottwalds* en vorkliften. “*The sky is the limit*” wordt er wel ‘ns in het bedrijfsleven gezegd. Maar het blijft vooralsnog een open vraag, hoe bedrijven met dit erfgoed van morgen zullen omgaan?

Johan Eeckelaert

ⁱ Voor meer info, zie: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be>

ⁱⁱ Voor onze provincie, zie: G. Devos (e.a.), *Gids van bedrijfsarchieven en archieven bij werkgevers-, werknemers- en beroepsverenigingen in de provincie Antwerpen. Resultaten van twee enquêtes gehouden door het Centrum voor Bedrijfs geschiedenis, UFSIA, Universiteit Antwerpen, Brussel, 2002.*

ⁱⁱⁱ Drie interessante maar ietwat verouderde studies waarin het roerend industrieel erfgoed van onze provincie ter sprake komen, zijn: R. Baetens (ed.), *Industriële revoluties in de provincie Antwerpen*, Antwerpen en Weesp, 1984; R. Baetens (ed.), *Industriële archeologie in Vlaanderen. Theorie en praktijk*, Antwerpen, 1988 en P. Viaene en R. De Herdt, *Industriële archeologie in België*, Gent, 1990.

^{iv} Deze indrukwekkende collectie werd in een oud goederenmagazijn samengebracht. Na afspraak kan zij bezocht worden onder begeleiding van een deskundige gids. Voor meer info, bel: 03 / 231 61 85.

^v Voor meer info, zie: <http://www.impermo.be/nl/museum>

^{vi} Voor meer info, zie: <http://www.bocholterbrouwerijmuseum.be/>

^{vii} Voor meer info, zie: <http://www.halvemaan.be/>

^{viii} Voor meer info, zie: <http://www.anthony.be/wp/>

^{ix} Voor meer info, zie: <http://www.ebru.be/Other/Musea/museum-brussel-1050-d-ieteren-gallery.html>

^x Vooral het investeren in roerend en immaterieel erfgoed is financieel oninteressant. In tegenstelling tot investeringen in onroerend erfgoed (zoals de renovatie van een oud magazijn of kantoorgebouw), kunnen investeringen in roerend en immaterieel erfgoed meestal niet ingebracht worden als bedrijfsonkosten.

^{xi} Als zoon van een wagenbouwer begon Jan Augustijns met het verzamelen van oude karren en wagens. Achter de showroom van zijn keukenbedrijf in Wuustwezel is hiervoor een fraai privé museum ingericht. Voor meer info, zie:

<http://www.wuustwezel.be/bezienswaardigheden-wuustwezel>